

УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ-СОМАТИЗМАМИ ЯК ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ТАНАТОЛОГІЧНОЇ СЕМАНТИКИ

Стаття присвячена детальному опису українських танатологічних фразеологізмів зі словами-соматизмами, з'ясуванню специфіки їхньої мотивації, установленню фразеотворчої активності компонентів-соматизмів.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна одиниця (ФО), соматизм, семантика.

Омеляненко Е.В. Украинские фразеологизмы с компонентами-соматизмами как способы вербализации танатологической семантики. *Статья посвящена детальному описанию украинских танатологических фразеологизмов со словами-соматизмами, определению специфики их мотивации, установлению фразеобразовательной активности компонентов-соматизмов.*

Ключевые слова: фразеологизм, фразеологическая единица (ФЕ), компонент-соматизм, семантика.

Omelianenko O.V. Ukrainian phraseological units with components-somatisms as means of verbalization of the thanatological semantics. *The article is devoted to the detailed analysis of the Ukrainian tanatological phraseological units with words-somatisms and establishment of components-somatisms phraseocreating activity.*

Keywords: phraseological unit (PhU), component-somatism, semantics.

Своєрідність українських фразеологізмів із танатологічним значенням визначається перш за все розмаїттям лексичного наповнення й механізмом їхньої мотивації. Серед досліджуваних фразеологізмів однією з найчисленніших є група танатологічних фразеологізмів із компонентами-соматизмами в лексичному наповненні. До її складу входить 96 ФО.

Фразеологізми з компонентами-соматизмами привертали увагу таких учених, як М.А. Алексеєнко, О.І. Андрейченко, В.В. Виноградов, М. Горди, А.О. Івченко, О.М. Карауця, В.І. Кононенко, М.П. Кочерган, О.П. Левченко, О.О. Селіванова, Н.О. Скоробагатько, І.В. Тимченко, В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко, однак і надалі потребують усебічного дослідження.

Фразеологи визначають соматичні фразеологізми як «двовершинні фразеологічні одиниці, ключовим ономасіологічним компонентом яких є соматизм (назва частини чи органу тіла людини)» [13: 5].

Посилення уваги дослідників фразеології до людського фактора, яке спостерігається від 70-80 х років минулого століття, відзеркалоє одну із загальних методологічних тенденцій наук гуманітарного циклу – перехід на нову базову наукову парадигму – антропологічну [9: 20]. Б.О. Серебренников пояснює це як перехід від науки «іманентної» з її установкою розглядати мову «в самій собі й для себе» до лінгвістики антропологічної, яка повинна вивчати мову в тісному зв'язку з людиною, з її свідомістю, мисленням і духовно практичною діяльністю [11: 8]. На об'єднання принципів антропометричності фразеологічного фонду й аналогізації предметного світу у свідомості людини, які зумовлюють особливу значущість у номінативних процесах знаків частин людського тіла – соматизмів, указує О.О. Селіванова.

Науковець посилається на Р. Леннекера, який однією з базових концептосфер свідомості вважає людське тіло, позначення частин якого використовують як найменування інших концептосфер [10: 60].

У філософсько-антропологічному аспекті людське тіло як конститутивна складова частина людини вводить її у світ і є основою введення в пізнавальний контакт із цим світом. Соматизми є невичерпним джерелом вторинної номінації як лексичної, так і фразеологічної систем багатьох мов світу і становлять значну частину їх фразеологічного фонду. Антропоцентризм у сегментації світу людини відображується в мові й виконує роль класифікатора дійсності. Назви частин тіла людини належать до соматичної лексики в усіх мовах і становлять основу для творення великого масиву фразеологізмів. Р.М. Вайнтрауб зазначає, що соматична фразеологія складає близько 30 % фразеологічного складу будь-якої мови [3: 162]. ФО із соматичним компонентом є найдавнішим культурологічним шаром, що пояснює міфологічну світобудову. Вони відображають різні сторони буття людини та навколишньої дійсності — від абстрактних понять до соціального устрою суспільства, характеризуючи людину як живу і розумну істоту [14 : 237].

Тіло є фізичним перебуванням людини в реальному світі. За визначенням Н.О. Скоробогатко, «воно є сутнісним чинником та основою людського буття, набуваючи для людини первинного значення. Тіло зберігає єдність і безперервність людського існування навіть за умови руйнації людського Я. Тіло є особливою буттєвою цариною, на яку накладають відбиток різноманітні соціальні та культурні форми» [12: 153]. Людська тілесність є маніфестацією культурної реальності та її унаочнення. Через тілесність культура засвідчує себе та постає перед світом як своєрідний, історично унікальний спосіб буття. Культура ніколи не лишається байдужою до людської тілесності. Вона позначає різними мітками різні частини тіла, органи, рухи, міміку. Культурна семіотика тіла має людську тілесність за носія культурних визначень і символізацій. Одним тілесним виявом культури надає перевагу, до інших — ставиться зневажливо [5: 80, 146-149]. Для українського етносу традиційним є образно-метафоричне відображення в мові й культурі зв'язку людського тіла з осмисленням себе в цьому світі й розуміння законів побудови довкілля й усесвіту загалом [7: 187]. Назви частин людського тіла є найдавнішими, а тому вони завжди активно вживаються в розмовному мовленні й відповідно в лексичному наповненні ФО. Цікавою з наукового погляду виявляється окрема група фразеологізмів з компонентами-соматизмами, а саме ФО, значення яких пов'язане зі смертю та її реаліями.

До складу аналізованої групи ввійшло 96 ФО з танатологічним значенням. Окремо виділено фразеологічні серії з компонентом *голова* (16 ФО): «загинути» — *голова злетіла (впала) [з плечей (з плеч), з пліч]; голова лягла (полягла, покотилася); позбутися голови; головою (життям, душею), наложити (накласти, накладати); голову (голівоньку, голови, душу) класти (покласти, скласти, складати, зложити) за кого; лягти (полягти) головою (головами, кістками); складати / скласти голову (голівоньку, життя, кістки, кості), встромити голову в петлю, зламати (зломити) [собі] голову (шию); скрутити / скручувати голову; «наражатися на смертельну небезпеку» — *важити**

головою чиєю (*життям* чийм); *підставляти* / *підставити* голову (*лоб, лоба, себе* і т. ін.) *під кулю* (*під ніж*); «убити» – *відірвати* голову кому, за що; *скрутити* голову / *скручувати* голову; *голову рознести*; «смерть комусь» – *голова з плечей*; **нога** – **нози** (11 ФО): *стояти однією* (одною) ногою в могилі (*в труні, в гробі*); *обома ногами* [*вже*] в могилі; *повідкидати* (*відкинути, одкинути*) ноги (*копита ратиці* і т. ін.); *ноги витягнути* (*втягти, протягнути, простягнути*) / *втягати* (*простягати*); *посушити* ноги; *голоблі* (*голоблі*) *випрямити* (*втягти*); *вкритися* (*накритися*) ногами; *задерти* (*задрати*) ноги; *винести* (*виїхати*) / *виносити* (*виїжджати*) ногами *вперед* (*наперед*) кого; *уперед* ногами *винесеним бути*; [*і*] *ноги* *інеєм* *покрились* у кого; **око** – **очі** (13 ФО): *смерть заглядає* (*зазирає, дивиться*) в *очі* (*у вічі*) кому / *заглянула* (*подивилась*) і т. ін.) в *очі* кому; *одним оком* в *домовину* *дивиться*; *дивиться* (*заглядає*), *зазирає*, *глянути* *смерті* в *очі* (*у вічі, лице*); *очі* *повилазять* (*вилізуть*) кому; *вивернути* *око*; *склеїти* *очі*; *полуда* *очі* *заслала* кому; *догори* *очима*, *до землі* *плечима*; *замикати* (*замкнути*) *очі*; *заплющувати* (*закривати*) / *заплющити* (*закрити*) *очі*; *закривати* / *закрити* *очі* кому; *наситати* *пороху* на *очі*; **рука** – **руки** (7 ФО): *смерть занесла* [*свою*] *гостру* *косу* (*руку*) *над ким*; *згортати* (*скласти*) / *згорнути* (*скласти, зложити*) *руки*; *руки* *розв'язати* (*випустити*); *руки* *згорнулися*; *піднімати* (*підійняти, підводити, зводити*) / *підняти* (*підійняти, підвести, звести, зняти*) *руку* (*руки*) *на себе*; *накладати* / *накласти* (*наложити*) *на себе* *руки*; *руку* *підвести* на кого; **тіло** (6 ФО): *душа* *прощається* (*розлучається*) / *попрощалася* (*розлучилася*) з *тілом*; *душа* *вилітає* (*відлітає, тікає, вискакує* і т. ін.) / *вилетіла* (*відлетіла, втекла, вискочила*) з *тіла*; *прощатися* / *розпрощатися* (*попрощатися*) з *життям* (*з* [*білим*] *світом*, з *тілом* і *душею*); *погубити* *душу* [*з тілом* (*і тіло*)]; *віддавати* / *віддати* *тіло* *землі*; *грішне тіло*; **кістки** (4 ФО): *кістки* *зложити*; *нема* (*немає*) *і кісточки* *чиєї*, *кого*; *і кісток* [*своїх*] *не позбирати* (*не зібрати*) *чиїх*; *лягти* (*полягти*) *кістками* (*кістьми*) / *лягати* *кістьми* (*кістками*); **в'язи** (3 ФО): *скрутити* / *скручувати* *собі* в *'язи* (*карка, карк*); *звернути* в *'язи* (*шию, голову*) кому, в *'язи* *скрутити*; **волосина** (2 ФО): *висіти* (*триматися*) *на волоску* (*на одній* *волосинці*, *на волосині*); *як* *на волосині* *висить*; **шия** (*карк*) (2 ФО): *петлю* *на шию*; *шию* (*карк*) *ламати* (*зламати*); **нігті** (2 ФО): *до нігтя* [*притиснути*]; *під ніготь*; **лице** (1 ФО): з *лиця* *землі* *змести* (*зітерти, усунути*); **плечі** (1 ФО): *смерть* [*стоїть*] [*з косою*] *за плечима* *в кого*; **уста** (1 ФО): *уста* (*вуста*) *зімкнулися* *навік* (*навіки*) *у кого*, *чії*; **серце** (2 ФО): *як* (*мов, ніби* і т. ін.) *ніж* [*гострий*] *у серце* (*у горло*); *перестало битися* *серце* *кого*; **лоб** (1 ФО): *пустити* *кулю* *в лоб* (*в лоба, в голову, в скроню*); **кишки** (1 ФО): *випустити* *кишки* (*тельбухи, бандури*) кому; **хребет** (1 ФО): *зламати* *хребет*; **горло** (1 ФО): *скарлати* *на горло*; **груди** (1 ФО): *наситати* *землі* *на груди*; **п'яти** (1 ФО): *затанцювати* *п'ятами* *наперед*. У дослідженні до аналізу залучаємо ФО зі словом-компонентом *кров* як назвою на позначення того, що забезпечує життєдіяльність людини: **кров** (**кривавий**) (18 ФО): *зрошувати* (*скроплювати, скропляти*) / *зросити* (*скропити*) [*власною* (*своею*)] *кров* *ю* *землю*; *проливати* (*лити, розливати*) / *пролити* (*розлити, розілляти*) *кров* *за* *кого*; *кров* *ю* *сходити* / *зійти*; *захлинатися* / *захлинутися* *у власній* *крові* (*власною* *кров* *ю*); *кров* *ріками* *лється* (*тече*) / *полється* (*потече* і т. ін.); *заливати* / *залити* *кров* *ю*; *топити* (*затоплювати*) / *затопити* (*потопити*) *в крові*;

ступати / ступити на кривавий шлях; тонутися в крові; руки по лікті в крові у кого; кривавий ралець; кривавий бенкет; кров за кров; обагритися / обагрятися кров'ю; скупати руки в крові; обагрятися / обагрити [свої] руки кров'ю чією, якою; проливати (лити, розливати) / пролити море крові; пролити (лити, розливати) / пролити (розлити, розілляти) кров.

Усього визначено 22 слова-компоненти на позначення частин людського тіла, що увійшли до лексичного наповнення танатологічних фразеологізмів. Серед них *голова, кров, нога (ноги), око (очі), рука (руки), кістки, волосина, тіло, в'язи, шия (карк), нігті, лице, плечі, уста (вуста), серце, лоб, скроня, кишки, хребет, горло, груди, п'яти*. Також серед соматичних компонентів уживається й таке застаріле слово, як *вуста (уста)*. Сюди ж безсумнівно відносимо фразеологічний варіант *витагати (витагувати, простягати, простягнути, протягнути, випростати) / витагати (витагувати, простягати, випростувати) ноги (копита, ратиці, лапки і т. ін.)*, значення якого «померти», хоча й має відтінок зниженості й зневажливого ставлення до того, про кого йдеться, що яскраво можна продемонструвати в контексті: *Коли хтось ловив чорта чи відьму – теж не милував їх ... чорта найчастіше запрягали в плуга, а він орав доти, поки не відкидав копита* (М. Стельмах).

Переважна більшість зі згаданих фразеологізмів побудована на принципі метонімічного перенесення, а «більшість наведених компонентів є символами» [8: 160]. Наявність символів у фразеологізмах спричинила, з одного боку, скорочення коду, бо символ, окрім власне опрідмечування, транслює експресивність, емоційність, загалом містить оцінку, з іншого боку, символ ускладнює фразеологізми національно-культурною специфікою [2: 24].

Наочно простежується більш частотне вживання одних компонентів-соматизмів порівняно з іншими. Тому фразеологізми умовно розподіляємо на дві підгрупи: фразеологізми із соматичним компонентом, що мають високу фразеологічну активність, і такі, що мають низьку фразеологічну активність. Кількісний показник фразеологізмів із компонентами *кров* (18), *голова* (16), *око (очі)* (13), *нога (ноги)* (11), *рука (руки)* (7), *тіло* (6), *кістки* (4), *в'язи* (3) свідчить про високу фразеологічну активність цих компонентів в українських фразеологізмах, які вербалізують танатологічне значення. Натомість компоненти-соматизми *волосина* (2), *шия* (2), *нігті* (2), *серце* (2), *карк* (1), *лице* (1), *плечі* (1), *уста* (1), *лоб* (1), *кишки* (1), *хребет* (1), *горло* (1), *груди* (1), *п'яти* (1) вирізняються низькою частотністю вживання в лексичному наповненні зазначеної групи ФО.

Фразеологізми зі словом-компонентом *голова* передають різні танатологічні значення: «загинути»: *Адже за свій промах йому довелося би **поплатитися** першому, може, навіть власною головою* (О. Гончар); «наражатися на смертельну небезпеку»: *Ніколи й **голови** за віру й батьківщину **Під кулю** ти не **підставляв*** (Я. Щоголів); «убити»: *[Жандарм:] Я кожному [кожному] **голову скручу**, хто би посмів з тебе **сміятися*** (І. Франко). Складовою частиною формування ВФ фразеологізмів є компонент-соматизм *голова*, який виступає сигналізатором семи «життя». Ризик утратити життя або його безпосередня втрата есплікуються у фразеологізмах дієслівними компонентами *злетіла (впала), лягти, полягти, позбутися, наложити, класти, покласти, складати,*

*скласти, накладати, накласти, зложити (покласти), встромити, зламати, скрутити / скручувати, важити, підставляти, підставити, відірвати, рознести: За правду, як треба того, **накладу** Не жаліючи я **головою** (І. Манжура); Львівській цитаделі **склали голови** багато поляків, чехів, французів (П. Інгульський).*

Спільні за значенням і наявністю слів-компонентів, які належать до однакових ЛСГ, фразеологізми зі словами-соматизмами *одним оком в домовину дивитися, [стояти] однією (одною) ногою в могилі (рідше в труні, в гробі), обома ногами [вже] в могилі (у землі)* мають різну образну основу. Сприйняття значення наближення смерті диференціюється різною ВФ, яка створюється за допомогою слів-компонентів *одним оком, однією ногою, обома ногами*. Не останню роль у цьому процесі відіграють слова-компоненти *в домовину, в могилі, у землі, в труні, в гробі*, які експлікують сему «смерть»: *[Борис (до Завади):] Ти вже оджив своє і однією ногою стоїш у труні, а я повний не рушених молодих сил!..* (М. Кропивницький); *Одною ногою в гробі стоїть, а ще зле творить* (Укр. присл.). Семантика передсмертного стану виражається дієсловами *дивитися, стояти*, а також дієсловом на позначення екзистенційності *бути (знаходитися)*, яке не знайшло свого лексичного вираження у складі ФО *обома ногами [вже] в могилі: До булав треба й голови... Я [Сірко] стою одною ногою в могилі, тож, гадаю, на мене не образяться мої побратими, коли я висловлю свою думку* (В. Малик). Спільним для перших трьох фразеологізмів є наявність компонентів-числівників *одним, однією (одною), обома*, які також виконують важливу роль у формуванні цілісних значень ФО. На думку Ю.Ю. Аваліані й А.М. Емірової, «числівники у складі ФО, як правило, утрачають конкретно-числове значення й сприяють формуванню оцінно-кваліфікуючої характеристики або значення кількісної градації в цілому» [1: 32].

Закономірно, що числівник *одним, однією (одною)* займає перше місце у квантитативному відношенні відповідно до збірного числівника *обома*. Порівнюючи фразеологізми *[стояти] однією (одною) ногою в могилі та обома ногами [вже] в могилі*, зазначимо, що сема «ступінь наближення смерті» яскравіша саме за участю компонента-числівника *обома*, що позначає парність, у ФО *обома ногами [вже] в могилі*, наприклад: — *Вона, Денисе Івановичу,.. виходжувала навіть таких, які однією ногою в могилі стояли* (М. Стельмах); *[Мати:] Хто ж це буде терпіти отаку наругу? Коли ось цей Петро он **обома ногами вже в могилі**, а й той перед ними [фашистами] шапки не зняв, не схилив голови* (Ю. Збанацький). Внутрішня цілісність ФО *[стояти] однією (одною) ногою в могилі (в гробі)*, на думку В. В. Виноградова, зумовлена єдністю образного значення, і фразеологізм постає як «скам'янілий слід живого образного виразу» [4: 155].

Паралельне існування фразеологічних синонімів *одним оком в домовину дивитися, [стояти] однією (одною) ногою в могилі (в труні, в гробі), обома ногами [вже] в могилі* підтверджує «життєвість образу, його визначний вплив на смислову структуру фразеологізму» [6: 109].

ФО *висити на волосині (волосинці, волоску)* має давню історію утворення, яка пояснює його сучасне вживання в значенні «бути близьким до смерті». Джерелом походження ФО вважається давньогрецький міф про Дамокла,

над головою якого цар Діонісій Старший підвісив важкий меч на кінській волосині. Меч міг зрватися в будь-який момент, і відтоді Дамокл забнував, яка смертельна небезпека існує поряд зі щасливим життям володарів. Міф свідчить про дійсний факт. Суміщення семантичного плану дій від конкретного до абстрактного спричинило вживання **ФО висіти на волосині (волосинці, волоску)** та еліптованої форми **на волосинці** в значенні загрозливого, смертельного стану людини: *Життя в Шури висить на волосинці, і було б жорстко, на її думку, чимось зворухнути його, обірвати тоненьку нитку — прискорити вже те, неминуче... Шура помер надвечір* (В. Близнець); *— І ти, стара, гордилася б краще сином, подумай: щодня в небі! — І щодня... на волосинці* (О. Гончар). Фразеологізм вирізняється своєю продуктивністю, про що свідчать зібрані в картотеці приклади з художньої літератури. Поряд із **ФО висіти на волосині (волосинці, волоску)** функціонує лексичний варіант *триматися на волоску* та структурний — *на волосині висіти*, існування яких підкреслює стійкість **ФО**: *Життя тримається на волоску* (О. Гончар); *Ти собі, Марино, будь з нею, як собі знаєш, хоч і поцілуйся при зустрічі. Але щоб я.. Та я руки не подам їй. Нікчема! Щоб в отаку хвилину: на волосині висіло життя товаришів! — і отак розкиснути, не знайти в собі мужності!.. І говорити про неї не хочу* (А. Головка). Словник Н.О. Батюк фіксує ще один лексичний варіант *життя на волосинці*, в семантичній структурі якого сема «близькість до смерті» також маніфестується словом-компонентом *на волосинці*: *Старі ж мої вдома, у німців zostалися, плачуть за мною, а тут життя на волосинці щоденно* (О. Довженко).

Мотивація значення фразеологізму *ламати / зламати (скрутити) карк* відбувається шляхом метонімічного перенесення вільного словосполучення подібного складу від конкретного до абстрактного. Виразником семи «життя» є слово-компонент *карк* — «задня частина шиї з верхньою частиною хребта, зашийок», натомість сема «смерть» сигналізується словом-компонентом *ламати (скрутити)*: *Що ти не надіявся, то ще не рація, щоб я кидався, карк лави, аби рятувати інших* (І. Франко).

Одна з особливостей досліджуваної групи **ФО** полягає в тому, що всі компоненти-соматизми вживаються в непрямих відмінках — родовому, знахідному, орудному, місцевому. Наприклад, *Та я тебе так нагодую пиріжками, що ти й ноги витягнеш, шибенику проклятий* (М.М. Коцюбинський) (Зн. в.); *Гуляй, сину, Поки доля встане! Погуляєм! Погуляли — Купю на купі Од Києва до Умані Лягли ляхи трупом* (А. Залізняк) (Ор.в.); *Але не судилося збути ся народній мрії. Царизм уже топив у народній крові першу російську революцію* (В. Кучер) (М.в.); *Ви тільки погляньте: як вони (люди) між собою живуть? Чи так, як люди, як брати, як Бог приказав жити?.. Еге ж! Вони б мали й один одного в ложці води втопити, з лиця землі змести!* (П. Мирний) (Р.в.). У прямому відмінок вживається невелика група слів-соматизмів, а саме: *очі, голова, серце, кров, кістки*: *— Обчистить вона пана, як блочку, хай тільки очі закрясе, всі гроші перейдуть до її рук* (П. Мирний) (З.в.).

Наочно простежується кількісна тотожність уживання граматичних форм однини й множини іменників-соматизмів: *око — очі: одним оком в домовину дивитися — дивитися смерті в очі; нога — ноги: стояти однією (одною)*

ногою в могилі — обома ногами [вже] в могилі; **рука** — **руки**: *смерть занесла свою гостру косу (руку) — руки зложити; кісточка* — *кістки*: *нема (немає) і кісточки чиєї — і кісток [своїх] не позбирати; голова* — *голови*: *голова лягла (полягла), голови зложити*. 10 компонентів-соматизмів у складі ФО вжито лише у формі множини: *плечі, ратички, лапки, копитки, голоблі, п'яти, зуби, кишки, в'язи, лікті*: *руки по лікті в крові* у кого, *голоблі випрямити*, 10 — відповідають граматичній формі однини: *скроня, лице, лоб, волосина, горло, шия, серце, хребет, ніготь, тіло*: *трупом лягти, петлю на шию, пустити собі кулю в лоб*. Окремо виділяємо декілька ФО (*кривавий бенкет, кривавий ралець, ступати / ступити на кривавий шлях*), компонентом яких є прикметникова форма *кривавий*, що утворилася від соматизма *кров*, що дозволяє кваліфікувати ці фразеологізми як соматичні.

Своєрідністю відзначається ФО *жаба пить (цицьки, моні) дасть (дала)* кому, яку за своїм лексичним наповненням можна одночасно віднести і до групи фразеологізмів з назвами тварин, і до фразеологізмів зі словами-соматизмами, а *фразеологізм [і] ноги інєєм покрилися* — відповідно до групи фразеологізмів зі словами-соматизмами, і до групи ФО зі словами на позначення неживої природи, але кількісний показник таких ФО низький.

Кров — це фізична субстанція, яка є символом життя людини. У дослідженні до аналізу залучаємо ФО зі словом-компонентом *кров*. Загальновідомо, що рух крові після смерті людини припиняється. При цьому зупинка руху може відбуватися природним або насильницьким шляхом. Тому не випадково, що до лексичного наповнення наступної серії танатологічних фразеологізмів уходить слово-компонент *кров*, яке й мотивує їх значення. Характерним для цієї серії ФО є наявність певної палітри танатологічного значення: «гинути» — *пролити (лити, розливати) / пролити (розлити, розілляти) кров*: *А насправді, візьмеш документи і спостерігаєш, як ці українці воюють-воюють, кров проливають* (М. Гримич); «учинити масові розправи, вбивства, знищувати кого-небудь» — *залити / залити кров'ю*: *А потім... потім загомоніли на цитаделі гармати, щоб залити кров'ю повсталий Львів* (І. Цюпа); «зазнати жертв, втрат від убивств; постраждати» — *обагритися / обагритися кров'ю, зрешувати / зросити (скропити) [власною (своюю)] кров'ю землю (шлях)*: *А скільки мучеників і сповідників зросили своєю кров'ю зга-рища лютого ХХ сторіччя!..* (І. Ісиченко); «убити кого-небудь або бути причетним до вбивств» — *скупати руки в крові*: *Здавалося йому, що якби знайшов ворога і відомстив, скупав руки у ворожій крові, — все минуло би ся* (Г. Хоткевич). Своєрідного метафоричного переосмислення зазнав вираз *шинкувати кров'ю* чиєю. Знищення або згуба когось через свої корисливі інтереси уявляється кривавим бенкетом у шинку, під час якого нерозумно й безпідставно проливається людська кров. Слово-компонент *кров* у складі ФО *шинкувати кров'ю* сигналізує сему «смерть»: *Єзуїти цькували народ шляхтою і своїми бакалярами, як собаками, і шинкували козакою кров'ю* (О. Стороженко); *Кругом неправда і неволя. Народ замучений мовчить. І на апостольськiм престолі Чернець годований сидить. Людською кровію [кров'ю] шинкує І рай у найми оддає!* (Т. Шевченко).

Отже, ключовим компонентом вищеназваних фразеологізмів є соматизм. Серед аналізованого матеріалу виявлено 22 одиниці, що є назвами частин тіла людини. Фразеологізми із соматичним компонентом різні за кількісним складом, що дає підстави умовно виділити 2 підгрупи: фразеологізми із соматичним компонентом, що мають високу фразеологічну активність, і фразеологізми із соматичним компонентом, що мають низьку фразеологічну активність. До першої групи належать серії фразеологізмів із компонентами *кров, голова, нога (ноги), око (очі), рука (руки), кістки, в'язи*. До другої – з компонентами *волосина, шия, карк, нігті, лице, плечі, уста (вуста), серце, лоб, зуби, кишки, хребет, горло, груди, п'яти*. Основою творення танатологічних фразеологізмів із соматичним компонентом є метонімічне й метафоричне перенесення. ВФ фразеологізмів із соматичним компонентом яскраво відбиває українські народні вірування, традиції й обряди поховального циклу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Авалиани Ю. Ю.** К семантической структуре фразеологических единиц / Ю. Ю. Авалиани, А. М. Эмирова // Вопросы фразеологии : [труды Самаркандского гос. ун-та]. – Самарканд, 1971. – Вып. 27. – С. 29–34.
2. **Важенина О., Куцева А.** Фразеологізми з соматичним компонентом: семантичний та етнокультурологічний аспекти / О. Важенина, А. Куцева // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 28. – Донецьк: Укр. культуролог. центр, Східний вид. дім, 2010. – С. 23-33.
3. **Вайнтрауб Р. М.** Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках / Р. М. Вайнтрауб // Труды Самарканд. ун-та. Вопросы фразеологии. – Самарканд, 1975. – Вып. 288. – № 9. – С. 45–58.
4. **Виноградов В. В.** Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – С. 140-161.
5. **Гомілко О. Є.** Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / О. Є. Гомілко. – К. : Наук. думка. – 2001. – 340 с.
6. **Жуков В. П.** Фразеологизм и слово : автореф. дис. на соиск. степени докт. филол. наук / В.П.Жуков. – Л., 1967. – 55 с.
7. **Коваленко Н.** Моделювання фразеологізмів із соматизмом «язик» (на матеріалі українських говірок) / Н. Коваленко // Мовознавчі студії. Випуск 2: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (за матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського) / Упоряд. : К. Іваночко, О. Кушлик, П. Машків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. – Дрогобич : Просвіт, 2010. – С. 187–191.
8. **Левченко О. П.** Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : [моногр.] / О. П. Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
9. **Малиновский Е.А.** Формирование русской фразеологии / Е. А. Малиновский. – Самарканд, 1999. – С. 16–24.
10. **Селіванова О. О.** Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. – К. ; Черкаси : Брама, 2004. – 376 с.
11. **Серебренников Б. А.** Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
12. **Скоробогатько Н. О.** Фразеологічна соматика в дзеркалі архетипних уявлень людини / Н. О. Скоробогатько // Лінгвістика : [зб. наук. праць]. – Луганськ : Альма-матер, 2008. – № 1 (13). – С. 154–159.
13. **Стрілець Н. Я.** Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Н. Я. Стрілець. – К., 2003. – 17 с.
14. **Шевелюк В. А.** Соматичний компонент як основа утворення вторинно-образного значення фразеологізмів в іспанській та українській мовах / В. А. Шевелюк // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.]. – Вип. 6. – К. : Вид. центр КНЛУ. – 2003. – 474 с. – С. 236–241.